

Žižkovské listy

Občasník Klubu přátel Žižkova

Číslo 9, březen 2001

Deklarace (Foto archív KPŽ)

Divadlo

*Žít cizím osudem a dát mu vlastní plác
a vlastní zkušenost jak prasklé zrcadlo,
hořet a krváčet a smát se, proč a nač?
táť svatá logika, kterou zná divadlo*

*Každý den umírat a si třít barvičky
a každý den se přelínat s novou chutí
louti svoje loutiny, hub a hubičky
a každý den mít srdce k pronajmutí*

*Žít pro svět přetluče, my maxikyni slova,
svět skutečnosti je tak sedivý,
jdem, kam nás zavleče pištalčka básnickova
prožít svůj život tři, který je pravdivý*

Olga Schimpfflová

KLUB PŘÁTEL
ŽIŽKOVA

OBNOVENÍ A PÁD DIVADLA DEKLARACE

(Dokončení z minulého čísla)

Před Vánocemi 1916 divadlo Deklarace obnovilo činnost a došlo k další významné události. Na podzim roku 1917 se Deklarace ujal sám Karel Želenský, spisovatel, člen činohry Národního divadla a pozdější představitel titulní úlohy v bláznivém filmu Šílený lékař (1920). Ředitel Karel Želenský se opravdu snažil. Uváděl Tylova Fídlůvačku. Nestroyova Lumpaci-vagabunda, Ohnetova Majitele hutí, - angažoval kromě jiných Lauru Želenskou, oblíbeného tenoristu sboru smíchovské operety Oldřicha Straku a Ladu Pirkovou. V orchestru divadla zaměstnal i zkušeného violoncellistu, pozdějšího populárního herce Otomara Korbelaře (1899-1976). Karel Želenský hledal a našel. Na prkna Deklarace přivedl z Karlína osmáctiletého začátečníka Oldřicha Nového (1899-1983). Mladý adept projevil již od počátku značný talent. Hrál v činohře i operetě a líbil se všem. Úlohy poručíka Champlatreuxe v Mam'zelle Nitouche se zhostil k úplné spokojenosti. Avšak zanedlouho odešel Oldřich Nový do Moravské Ostravy a časem změnili působíště také další herci.

Divadlo deklarace sice přečkalo pád monarchie a vzhopilo se poněkud i v prvních měsících republiky, ale nemohlo se zbavit nezájmu veřejnosti. Pověřivý člověk by už snad hledal souvislost i v dávných dobách. Když totiž v roce 1872 byly hloubeny základy objektu pozdějšího divadla, přišlo se na dvaadvacet lidských hrobů, vyložených meči, hliněnými nádobami a keltskými mincemi. Ale byla li posvátná místa starověkého pohřebiště obestřena tajemným kouzlem, které trestalo porušení klidu zemřelých, pak v případě Deklarace se prokletí vyplnilo do písmene. Budova, postavená na pohanském pohřebišti, stala se hřbitovem nadějí všech ctitelů Thalie.

Poslední hřeb do rakve divadla zasadila Kolowratova začínající společnost Slavia-film. Trhovou smlouvou z června 1920 si zajistila vlastnické právo a navrhla přestavbu na filmový ateliér. Když však městská rada podala důrazné veto, musela se

společnost Slavia spokojit jen s biografem. Po delších úvahách s držitelkou biografické licence Dělnickou tělocvičnou jednotou (DTJ) vypracovala stavitelská firma architektů Moravce a Pražáka podrobné plány. Koncept předpokládal důkladnou úpravu celého průčelí a přebudování hlediště pomocí železobetonové nosné konstrukce. V květnu 1921 byl návrh schválen Magistrátem hlavního města Prahy a stavební rekonstrukce se ocitla v plném proudu.

Když oschla omítka a zdi zazářily paletou pestrých barev, byl biograf Deklarace se sedmi sty místy a malou těsnou kabinou hotov. A přesně o Vánocích 1922 zahájil činnost. V příštích měsících biograf Deklarace uvedl Tři mušketýry, Olivera Twista i dokumentární snímek Pěstování tabáku na Kubě. Později i Chaplinovu Carmen a dobrodružný příběh s Miltonem Sillsem Ostrov zbloudilých lodí.

Ještě jeden film vyvolal v Deklaraci mimořádný zájem. Nikoli pro svůj banální sujet, ale proto, že v Neznámé krásce (1922) se nezapomínajícím divákům bývalého divadla Deklarace představil poprvé ve filmu starý známý - Oldřich Nový. A ten se na promítacím plátně Deklarace, i když sporadicky, objevoval ještě dalších padesát let. Před válkou i za války. I po válce, kdy kino přijalo nový název JISKRA. Až do let sedmdesátých, kdy vzhledem k přestavbě Žižkova biograf na Komenského náměstí zastavil činnost a v listopadu 1976 byl beze zbytku zbourán.

Miroslav Čvančara

Miroslav Čvančara se narodil 14. 1. 1934 na Žižkově, ve Dvořákové (dnešní Kubelíkové) ulici č.p. 1150/48, v rodině provozovatele půjčovny filmů a několika kin Františka Čvančary (1903-1962), jehož soukromá podnikatelská dráha skončila v roce 1939 zabavením filmů nacisty a v případě biografů v roce 1945 znárodněním kinematografie. Mír. Čvančara po ukončení základního školního vzdělání pracoval až do dubna 1992 u Československého státního filmu. K tomu navíc (1952-1953) jako praktikant - promítač ve vinohradském kinu Flora.

Po návratu z vojenské služby v prosinci 1956, se začal intenzivně zajímat o historii kinematografie a o moderní dějiny. Sbíral materiály o dějinách v USA v 19. století, především o válce Severu proti Jihu, o úloži českých krajanů v této válce, a o osudlování Divokého západu. Od roku 1963 na toto téma publikoval desítky článků. Faktografickou literární práci je dílo „Když u nás byl Buffalo Bill“ a druhá kniha „Biografie biografů“ je historií pražských a především žižkovských kin. Sbíráni materiálu právě pro tuto knihu přivedlo v březnu 1970 M. Čvančaru do řad členů Klubu přátel Žižkova.

Pro rodný Žižkov usilovně pracoval. Již v roce 1969 daroval OKD ONV fotografie z historie Žižkova. Dále se podílel na libretu a scénarii vystavy „100 let Žižkova“ v srpnu až září 1991 v Atriu. Od června 1977 se stal trvalým členem redakčního kroužku „Zpravodaje“ KPŽ, kde téměř pravidelně vycházely jeho příspěvky od února 1978 a dále. Přechodnou dobu byl členem Muzejního spolku a v roce 1994 se vrátil do obnoveného Klubu přátel Žižkova, jehož členem je dodnes. I po překonání velmi těžké nemoci stále pracuje v KPŽ, a je současně členem Identifikační komise Národního filmového archivu.

Žižkovák, který se stal symbolem první republiky

OLDŘICH NOVÝ

(7. 8. 1899 - 15. 3. 1983)

Narodil se 7. srpna 1899 v Praze na Žižkově, v rodině vrchního hasiče pražského hasičského sboru. V devíti letech mu zemřela matka a výchova tak byla jen na otci, který se snažil synka držet zkrátka. Opakem přísného otce byl strýc Miloš, herec, režisér a tak trochu rebel. Už jako gymnazista se Miloš například zúčastnil hnutí Omladiny, pročež mu bylo zakázáno studium na rakouských středních školách. Říkalo se také o něm, že je jediným hercem, který dovede nosit cylindr a frak. Tento pověstný elegant později přestoupil z plzeňského divadla do pražského Národního, kam s sebou brával i synovce. Divadelní atmosféra a pohledy do zákulisí Oldřicha nadchly tolik, že se rozhodl stát hercem. Tradiuje se historka, že malý Oldřich toužil po elektrické baterce, aby mohl chodit na noční filmová představení. Tاتا mu ji ale nechtěl koupit, a tak si musel vystačit s petrolejkou. Tehdy přinesl první občeskému filmu - Oldřicha sebral policajt a na strážnici ho údajně obvinil z toho, že chtěl podpalit kino.

Přímou cestou k divadlu

Otec mu nemeně nebránil v herecké kariéře. Synovo herectví ale podminil absolvováním typografické školy. Když ji Nový v roce 1917 dokončil, jeho cesta k divadlu byla volná. Tehdy se seznámil se Sašou

Rašilovem, který se dostal k herectví stejnou cestou jako Nový - na stejné škole se vyučil sazečem. V té době byl už Rašilov členem karlínského Varieté, a Novému dopomohl k prvnímu angažmá; pod pseudonymem Greckij zpíval šansony v Lidové síni U bílé labutě v Praze. O rok později pak už pod svým jménem vystupoval Oldřich Nový v žižkovském divadle Deklarace, na podzim 1918 přijal angažmá v Ostravě a o rok později v Národním divadle v Brně.

V zajetí opery

Šestnáct let trvající pobyt v brněnském Zemském divadle byl pro Oldřicha Nového velmi důležitý. Bezceňnou brněnskou operetní scénou se mu totiž podařilo změnit v baštu kvalitního hudebního divadla. Stal se nejdříve režisérem, později, v pětadvaceti letech, uměleckým šéfem operetního souboru. Na ředitelství divadla si také vymohl studijní cesty, aby mohl sledovat děm v zahraničí. Nový byl vůbec velký světoběžník. V roce 1928 se například zúčastnil olympijských her v Amsterdamu. Nebyl sportovec, ale toužil být tam, kde se „něco děje“. Ve svých třiceti letech se Nový seznámil s budoucí ženou Alicí, dcerou bankéře Weinera, která se k divadlu dostala přes uměleckou fotografii. V roce 1935 odešli do Prahy za finanční pomoci tehána si za-

ložil vlastní Nové divadlo Oldřicha Nového v pasáži U Stýblů. Scéna zpočátku vůbec neprosperovala. Novému hrozil několikrát krach, ale postupně dokázal v Praze to, co předtím v Brně - naučil lidi chodit do dobrého hudebního divadla.

Cesta za Kristiánem

První zkušenost s filmem učinil v roce 1922, v nepříliš úspěšné němé komedii Neznámá kráska. V Praze se pak začal filmu věnovat víc, ale osudové pro něj bylo až setkání s režisérem Martinem Fričem. Poprvé se potkali při práci na filmu Advokátka Věra. Už v tomto snímku lze vypozařovat hlavní devizy Nového herectví - vtip, šarm a pohybová i jazyková kultura. Výsledkem spolupráce s Fričem byly takové filmy, jako Eva tropí hlouposti, Kristián, Roztomilý člověk, Valentýn Dobrotivý, atd. Ve čtyřiceti se stal skutečnou hvězdou a nejlépe placeným českým hercem. „Byla tropická letní noc, palmy šuměly, moře zpívalo svou ukolébávací píseň, cikády toužily po svém bledém milenci Měsíci a noc voněla skořicí a kávou, a nad tím vším vznášel se tichý nápěv moslemnovy písně ze vzdaleneho minaretu.“ - tato slova šeptal vzrušeně Oldřich Nový v roli nezapomenutelného Kristiána do ucha Adiny Mandlové. Smlouvu na tento film podepsal tři týdny před obsazením Československa. Zajímavější je, že Kristián se měl původně jmenovat Alfons a pan Novák (Kristián v „civilu“) neměl být zaměstnancem cestovní kanceláře, ale úředníkem automobilových závodů Vincencem Neterdou,

Smutný konec

Počínaje 2. světovou válkou se přestalo Oldřichu Novému dařit, a to jak profesně, tak osobně. Jeho snaha zachránit před koncentračním táborem manželku - Židovku - skončila deportací obou. V koncentráku, kde Oldřich Nový pracoval ve vápencovém lomu, se mu mimo jiné zhoršila dědičná rozedma plic. Se značně podlomeným zdravím se po válce nicméně šťastně setkal se svou ženou a s vervou se pustil do práce. Svědčí o tom například snímky Pytlákova schovanka a Parohy. Dobový požadavek na socialistický realismus však zasáhl i Oldřicha Nového a tento prvorepublikový vzor elegance se ve filmu Slovo dělá ženu (1952), na kterém se podílel i jako spoluautor námětu a scénáře, objevuje v montérkách... V roce 1954 se vrací k operetě do Karlína. Vedle toho pohostinsky vystupuje v oblastních divadlech. K filmu se znovu dostává až ke konci kariéry, kdy hraje v parodii Fantom Morrisvillu, komedii Světáci a v seriálu Taková normální rodinka. Ke konci života byl na tom špatně zdravotně i psychicky. Ulpěla na něm nálepka buržoazního herce, současně byl více méně přinucen podepsat tzv. antichartu, což jako sympatizant s Pražským jarem nesl velmi těžce.

Oldřich Nový zemřel 15. března 1983 bez toho, aby si splnil svůj životní sen: zahrát si muže, jemuž byli jeho filmoví hrdinové více než podobní - Casanovu.

Simona Kučerová

(Převzato z LN s laskavým svolením p. Lenky Soukupové)

T. G. M. VE SVĚTLECH A STÍNECH

Sběratelé filmů

První Československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk byl objektivně filmových kamer sledován celých dvacet let. Po návratu do vlasti se T. G. M. stává častějším středem pozornosti filmových zpravodajů. Myšlenku archivovat dostupné dokumentární záběry, sekvence a šoty, a to především snímky s T. G. M., začali již v roce 1923 uskutečňovat dva soukromí sběratelé filmů, bratři Ferdinand (1898-1965) a František (1903-1962) Čvančarovi. Ferdinand, bývalý kinooperátor prvního stálého pražského biografu Viktora Ponrepa, František - promítač a pracovník filmových půjčoven. Bratři vykupovali a shromažďovali nejen obehnané kopie dokumentární, ale i hrané filmy dlouhé, zvláště pak westerny a zejména americké němé grotesky. Časem se osamostatnili a otevřeli vlastní půjčovnu a několik menších kin. Na vrcholu největšího rozkvetu živnosti v Československé republice však přišel 15. březen 1939 a během dalších dvou týdnů nevídaná návštěva gestapa, hiltspolizei a pracovníků říšského ministerstva národní osvěty a propagandy. Také při dalších prohlídkách, vedených hauptmannem Antonem Koglem nacisté bratrům Čvančarovým zabavili celkem 341 filmů dlouhých a 523 krátkých, které odvezli zatím do Reichsfilmarchivu v Berlíně Dahlenu a zčásti neznámo kam.

Za cenu rizika

Pozornosti nacistů ušla hromada uhlí. A ta ve svých útrobach skrývala přes čtyřicet plechových krabic s unikátními dokumenty o prezidentu Masarykovi a dr. Edvardu Benešovi. Sběrka byla prozatím zachráněna, jenže... na jak dlouho? A potom - kam s ní? Riziko přechovávání rostlo úměrně s přituhující politickou situací. Přítel bratří Čvančarových - Rudolf Chudela byl

v srpnu roku 1939 zatčen a odsouzen ke třem rokům do koncentračního tábora za to, že ilegálně zhotovil větší množství fotografií prezidenta E. Beneše, které byly neopatrně rozdávány na národní pouti ke sv. Václavci. Přesto Ferdinand s Františkem a jeho manželkou Terezií byli odhodláni historicky cenné dokumenty uchovat pro budoucnost. Jeden známý slíbil ukrýt alespoň část filmů v trojdílném korpusu varhan na kruchtě pražského kostela sv. Jakuba. Záměr však zmařila generální oprava a modernizace varhanního stroje, připravovaná na jaro 1940. Pomočenou ruku pak podal další rodinný přítel - stavební inženýr František Velíšek (1897-1985). Všechny čtyřicet krabic, z nichž každá obsahovala přibližně 300 metrů filmů šíře 35 mm, tj. 10 minut promítacího času, ukryl ve svém včelíně v Kralupech nad Vltavou. V regálu, zakryty haraburdím celulóidové archiválie očekávaly návrat lepších časů. Ty však nepřicházely. Naopak - okupační režim boural Masarykovy sochy a měnil po něm pojmenované názvy ulic a náměstí a kolaborantský tisk označoval prezidenta Beneše za „největšího nepřítele českého národa“. Za stanného práva, po atentátu na Heydricha, proběhla velkorazie v soukromých a veřejných objektech, v bytech i nebytových prostorách. Došlo k zatýkání podezřelých osob. Vzdálený příbuzný bratrů - Václav Čvančara byl odsouzen k smrti a 30. června 1942 zastřelen v Kobylisích, měsíc před tím byl popraven Ferdinandův švagr Karel Prokůpek se svou manželkou Růženou. Jen včelín v Kralupech ušel pozornosti okupačních orgánů. Válka se blížila k závěru. Úzký kroužek obeznámených se už oddával naději, že vyzvednutí tajně přechovávaných filmů je otázkou pouhých několika měsíců. Americká armáda dosáhla břehů Rýna a sovětská vojska pro-

nikla k ústí Odry. Nastal 22. březen 1945. Útok amerických bombardérů na Kralupy! Téměř 150 lidí zahynulo, bezmála 120 budov se proměnilo v trosky a přes 170 stavení neslo stopy těžkého poškození. Včelín stavitele Velíška, plný prudec hořlavých nitrocelulóidových materiálů, však vyvážl bez pohromy.

Květnové opojení

Sotvaže bratři Čvančarové přivezli po osvobození své poklady zpět do Prahy a podrobili je regeneraci, věděli, jak s nimi naložit. Usoudili, že aby nejen současné generace, ale i budoucí pokolení si mohly vybavit osobnost zakladatele státu a poznat obrazová svědectví z let první republiky, bude nejlépe sbírku rozdat. Proto ji rozdělili do čtyř částí. První a nejobsáhlejší (dvacet krabic) dostane Pražský hrad. Druhou získá Československá armáda a třetí - ústav, zabývající se duchovním odkazem prvního prezidenta. Čtvrtý, nejmenší díl, si sami ponechají na památku. Dne 13. června 1945 František a Ferdinand Čvančarovi napsali prezidentu Benešovi dopis, v němž mj. uvedli: „... filmy značného dokumentárního významu, z nichž mnohé jsou jedinečnými unikáty, věnujeme Vám, pane presidente, s nadějí, že naleznete jedinou čas k reminiscenci činnosti Vaší i nezapomenutelného pana prezidenta Osvoboditele.“ Čtrnáct dalších filmů krátkých a dva dlouhé bratři darovali oddělení Vojenského historického ústavu. První náčelník VHU pplk. gšt. Rudolf Smetánka odpověděl: „Filmy budou cennými přírůstkem našeho historického archivu, který byl německými okupanty téměř úplně zničen.“ Čelulóidové dokumenty postupně převzal archiv Kanceláře prezidenta republiky, Vojenský historický ústav a prostřednictvím ředitele dr. Oskara Odstřčila rovněž Ústav T. G. Masaryka v Praze-Bubenci.

Vystřízlivění

Tim ale také vše skončilo. Návrh bratrů

Čvančarových, aby z darovaných aktualit a ucelených sekvencí byl sestaven dlouhý monotematický film pro širokou veřejnost, nebyl akceptován. Zřejmě proto, že politické poměry se již odvíjely jiným směrem. Údobi poválečné, i když omezené demokracie se ocitlo v delenzivě. Ústřední ředitelství Čs. filmové společnosti ovládly síly, rozhodnuté zbavit vlivu osoby z řad předválečných podnikatelů. Akční výbor Národní fronty za předsednictví Leo Wetzlera v rámci kádrové očisty v oblasti kinematografie propustil dne 26. února 1948 s okamžitou platností Ferdinanda Čvančaru a dalších 210 pracovníků. Stejněmu osudu neunikl ani František. Dne 5. listopadu 1949 si do skladu soukromého archivu bratrů Čvančarových v Kubelíkově ulici čp. 1150 vynutili vstup ústřední ředitel pro plánování a výzkum Čs. státního filmu ing. František Plát, dr. Václav Šefrna a vedoucí archivu Čs. filmového ústavu ing. Jindřich Brichta. Zabavili kolekci 22 filmů dlouhých a 77 krátkých, včetně dokumentů „Osmdesát roků T. G. M.“ a „Životopis T. G. Masaryka“. Námitky obou bratrů, protestujících proti odvozu majetku, umiřelo několik uniformovaných příslušníků velitelství Sboru národní bezpečnosti. Období upevňování totalitního systému, represí a přicházejících politických procesů rozepjalo křídla. Režim postupně boural Masarykovy sochy a měnil po něm pojmenované názvy ulic a náměstí a své době poplatný tisk kritizoval zesnulého prezidenta Edvarda Beneše. Po úmrtí dr. Oskara Odstřčila v říjnu 1951 došlo k uzavření Ústavu T. G. M. Masarykův osobní archiv a exponáty i knihovna o dvou stech tisících svazků, kolekce fotografií a filmů byly rozchváčeny a umístěny do různých deponií.

Ami na bratry Františka a Ferdinanda Čvančary se „nezapomnělo“. Po několika prohlídkách jejich bytů orgány Státní bezpečnosti se 26. června 1958 na příkaz vy-

šetřovatele MV HŠVKR dostavili příslušníci vojenské kontrarozvědky - kpt. Vladimír Drbál a nadporučík Štěpán Kohl. Zabavili a odnesli filmový dokument z roku 1936 o pobytu T. G. M. v Lánech a dr. Edvarda Beneše v Topolčankách - „Léto dvou presidentů“. Zbývající dva tisíce metrů autentických snímků z předválečné činnosti dr. E. Beneše, ze života T. G. M. z let 1918-1930 a z jeho pohřbu, filmů z pozůstalosti Františka Čvančary do poloviny let sedmdesátých, uložených na bezpečném místě, členové rodiny předali Československému filmovému ústavu. Tentokrát z vlastní vůle a zcela dobrovolně. A s vědomím, že snad jedině tam, společně se stávajícími bohatými fondy ČFÚ, budou jednou využity. I když od začátku padesátých let, s výjimkou období roku 1968 naděje na jejich zveřejnění byla mizivá, neboť hlavní obrazový materiál o prvních dvou prezidentech byl veřejnosti nepřístupný a odsunutý na index záležitostí tabuizovaných.

Kam filmy zmizely?

Veškeré základy, ideologická a cenzurní omezení padly po listopadu 1989. Archivy se otevřely. O zakladateli Československé republiky vznikly stříhové filmy V. Bořeckého a V. Chytilové. Celá desetiletí veřejnosti neznámé a zapomenuté sekvence o T. G. Masarykovi, soustředěné v dnešním Národním filmovém archivu, našly konečně svůj cíl - diváka - prostřednictvím televize díky fenomenálnímu pořadu „Hledání ztraceného času“ Karla Čáslavského. Národ začal poznávat svědectví uplynulých dob, reflexe událostí, v nichž se utvářel stát. Jen na dvanácti zesnulé bratry Čvančary a na jejich shromažďování, záchranu a darování vzác-

ných dokumentů a na jejich postižení poměry se zapomnělo. Nikdo se nezajímá, že nedostali náhradu za filmy, zabavené nacisty, ani za materiály, zkonfiskované roku 1949, a že ani po listopadu 1989 - přes několikere urgence rodina nedostala zpět filmy, zabavené vojenskou kontrarozvědkou. Lépe nedopadli ani obnovený Ústav T. G. Masaryka. Filmy, které v roce 1945 získal darem od bratrů Čvančarových, zmizely neznámo kam. Snad byly záměrně zničeny, snad přešly do archivu Čs. filmového ústavu. Podle některých údajů se však při likvidaci Ústavu T. G. M. dostaly do archivu ministerstva vnitra a později do dokumentačního oddělení ústavu marx-leninismu ÚV KSČ. Stejně tak se beze stopy ztratilo dvacet krabic obrazů politického dění, věnovaných v červnu 1945 Kanceláři prezidenta republiky. V první knize Podacích protokolů KPR je sice dodnes zaznamenáno, že dopis bratrů Čvančarových s nabídkou a seznamem filmů došel na Hrad 15. června 1945 a že byl pod č. j. 2675 vyřízen 31. října a odpověď pak vypravena 26. listopadu. V poslední kolonce na téže straně knihy je však strohé razítko „SKARTOVÁNO 1966“. To znamená, že nenávratně zmizela veškerá korespondence včetně seznamů a předávacích protokolů a možných záhybných bodů pro zpřístupnění pozdějších osudů a předisponování filmů. Původní záměr, prováděný během války s určitým rizikem oběma bratry a mžčeným Veliškem se v podstatě zdařil jen zčásti.

MIROSLAV ČVANČARA

*(Uveřejněno v deníku M. S. Den v roce 1995
nově zveřejněno s laškovským svolením autora.)*

F. ČVANČARA PRAHA XI.
PŮJČOVNA FILMŮ DVORÁKOVA 54.
TELEFON 523-67.

VE STÍNU SLAVNÝCH BRATRŮ

Amálie Mánesová (1817 - 1883) patřila do umělecké rodiny Mánesů. Byla nejstarší ze tří dětí malíře Antonína Mánesa. (Do rodiny patřil i strýc, také malíř, Václav Mánes.) První a jediné výtvarné vzdělání jí poskytl otec, na jehož přání se věnovala krajinné malbě, i když ji přitahovala figurální malba. Říká se, že odmítla sňatek se sochařem Václavem Levým, aby se mohla plně věnovat svým velice nadaným, ale také velice nepraktickým bratrům - Josefovi a Quidovi. Byla to ona, kdo nesl hlavní existenční tíhu a všechny každodenní starosti. Až do únavy dávala soukromé hodiny žákyním ze šlechtických nebo měšťanských rodin buď u nich doma, nebo v bytě ve Spálené ulici čp. 75, který obývala společně s bratry. V roce 1853 si otevřela soukromou malířskou školu, ze které vzešla celá řada žaček. K nejznámějším z nich patřily Marie Riegrová-Palacká, Anna Lauermannová-Nixschová a zejména Zdeňka Braunerová, která právě od Amálie Mánesové získala první kreslířské základy ke své budoucí výtvarné práci. Amálie Mánesová v žádném případě nepatřila k umělcům druhé kategorie. Jestliže se nedostala do čela, pak jen proto, že musela dělat mnohem víc než jen malovat. Její život byl dlouhým řetězem starostí, stálým bojem o denní chleba nejen pro sebe, ale i pro bratry-malíře, pro které byla občas jedinou živitelkou. Po otci zdědila Amálie Mánesová nemalé krajinařské sklony, podložené nepochybně nadáním. Umělecky začala rychle vyznívat kolem roku 1850. Námětově měla nejbližší k venkovským motivům s charakteristickými vesnickými stavěními, a k tematice lesa a vodního zakoutí, zvláště lůně nebo studánky. Nejbližší jí byl akvarel, neboť v něm mohla uplatnit jak svou přesnou lineární kreslebnost, tak hlavně svůj jemný cit pro barvy. Projevovalo se to již v obrazech ze 40. let, kde dovedla vystihnout malebnost umístění stavění a zelení vůbec. Od začátku 50. let zesiloval v těchto akvarelech prvek světla, jenž se stával činitelem jak výtvarným, tak náladovým. Nemeně zručným způsobem dovedla Amálie Mánesová zacházet s olejem, třebaže v této poloze zůstal zemitější a výrazově jaksy syrovější. Její nejznámější práce s olejem jsou obrazy „Žně“ a „Za humny“ (oba jsou dnes majetkem Národní galerie). Na rozhraní 50. a 60. let zesílila svůj přírodní lyrismus do polohy přímé impresce, citlivě vnímající náladu mlžných podvečerů. Oleje „Chalupa pod stromy“ a „Vesnice na kraji lesa“ (rovněž v Národní galerii) jsou příznačnými ukázkami její pozdní malířské tvorby, vyznačující se kompoziční pečlivostí v rozvilu celku i jednotlivých částí. Poslední léta svého života prožila Amálie Mánesová v dvou pokojovém bytě v Hlavkové paláci ve Vodňákově ulici, kde uchovávala v původním stavu starý rodinný nábytek se všemi památkami po zemřelých bratrech. Když se po smrti Amálie Mánesové inventarizovala její pozůstalost, čítala 55 akvarelů a 6 olejů. Všechny její práce i práce jejích bratrů byly pečlivě uspořádány, neboť malířka chtěla vše věnovat „Pražskému muzeu“. K odkazu nedošlo a jednotlivá díla se později rozptýlila do různých soukromých sbírek. V dějinách našeho výtvarného umění bude Amálie Mánesová vždy připomínána jako schopná malířka, která neprávem zůstala ve stínu svých bratrů.

Dr. Libuše Neckářová

Vrch Svatého kříže

z pohledu Karla Čapka v roce 1925

Spíše se na něj doptáte pod profanním jménem Židovských pecí; ale nejsou tam ani pece ani kříž, ba ani židé; je tam jen nevalná tráva, vykotlané a rozežrané svahy a hlavně žižkovský lid. Je to nahý, sedraný a překrytý hřbitek, tak trochu lomy, trochu dětské hřiště a v pozdních hodinách ledacos jiného; na jedné straně uzavírají obzor Olšanské hřbitovy, jež se svými topoly a cypřiši u kupolemi hrodek a věžičkami vypadají hodně jižně a poeticky; pod nimi zapomenutý Olšanský rybníček, zátoka slizu s vodou zelenou jako horské pleso a hustou jako smetana. Dokola dole Žižkov, černý, očadlý a loupající se, daleko na obzoru Hradčany, odtud opravdu drobet neskutečné a jen tak symbolicky na dechnuté; a tuhle na druhé straně temného údolí zelený Vítkov, masivní hraniče žižkovské nádrže. A vzadu uzavírá kopec tajemně zazděná zahrada kapslovnou, odkud třaskají rány jako ve věčně válečném pásmu.

Ve dne jsou tu děti s draky, děti s luky z deštníkových drátů a děti s kartami; výrostci ležící na břiše a mastiči karty; mládenci s hlavou položenou na klíně své milé a tváři zakrytou čepicí; milá sebou ani nepohne v tichém uznávání mužské svrchovanosti. Matky ze Žižkova spravují prádlo nebo suší houby; mladá tátové zdola vynášejí na loktech své haranty; staří strepi si sem vylezou se svou fajfkou a sedí nehnutě nad široce rozlezlou čadící Prahou. Věcoulhý hoch hraje na harmoniku tak koncertně, že by se mohl ukazovat; kolem něho kruh mladenců na břiše, huby o přeny o pěst, se nehnutě oddává dívěmu a vzlykavému vrkání, jímž koncertující mládenec opráda tenoučkou melodií. Veliká, ohromně těhotná žena stojí nehybně proti nebi jako barbarický monolit.

Na rozrytých a vylámaných svazích, na terasách šutru a neřádu, na výspách z plechovek a sutek rostou dřevěné baráčky stlučené z latí a prkének a starého plechu a papíru; nové lidské přibytky, typ 1924, snad ještě o něco budnější než jinde, protože tu není ani dlaň půdy, na které by se vypracoval zahonek. Domácí paní kuli něco kolem svých budek a navězejí na kolečkách kamennou drť v marném úsilí zatovnat drobní se svah. Červené a modré peřiny v oknech, mnoho dětí a ječivý ženský křik. Jen docela na temeni se udržel lidový park; úhor bez jediného stromčku, sporá a tuhá tráva mezi rezavým pískem; ale je ještě dost, aby tu se soumrakem poloděti milenci zdola usedali, jak se říká, na zelený lajntuch. A v noci, v noci tu človek nemá co dělat; je to místo poněkud špatné pověsti.

Tam dál, až za kapslovnou, jsou za drátěným plotem zahrádky železničnických zřízenců; každá je jako dlaň, ale je tam dost místa pro kapustu a slunečnice, ohnivě řeřichy a begonie a jičiny a takovou jakousi bednu s okýnkem, z níž čouhá plechová rouha; nu ano, v těch bednách se patrně bydlí. A kde je trochu vyklámaný svah, postaví se z prken bouda a natře se růžově nebo bleděmodře a je to; zas jedna rodi-

na má střechu nad hlavou. A ještě dál, na posledním výběžku hřbetu je skutečná, dlouhá a smutná kolonie, a za ní písečná končina, podobná povrchu měsíce, rozrvta malíčkými horstvy a krátery, na jejich dně zahnuvají zelené rybníčky. Tady už o pravdu je sám kraj města; na kost obnažená a zraněná půda městských terénů přechází náhle ve slučnou a mírnou oblast obdělávaných polí.

Lidé, kteří jdou ještě dále, nežli sem, do některé z těch samot, rozdrobených podél cest, jsou tiší a umdlení; trouse se po jednom s uzlíčky, ve kterých si ráno nesli do práce oběd, a ztrácejí se v polích dál a pořád dál, až tam, kam nedohlédneš a nikdy snad nedojdeš. A musíš jít moc dlouho zpátky, aby ti zase zacinkala červená tramvaj periferie.

Byli jsme při tom...

Dne 16. února 2001 uspořádal Klub gentlemanů Žižkova v Městském muzeu na Těšnově přednášku na téma „Žižkovu a Libni zdaleka se vyhní“. Přednáška byla zaměřena na některé osobnosti narozených nebo jen žijících na Žižkově. Součástí programu byla vzpomínka na Milenu Jesenskou (nar. 10. 8. 1896), která bydlela na Prokopově náměstí. Do kulturního povědomí vstoupila po boku Franze Kafky, i když později se osamostatnila. Byla přítelkyní slavného spisovatele, pro českou kulturu se však stala také významnou novinářkou. Její levicová orientace ji nakonec přivedla do komunistické strany, která byla však jednou z příčin jejího tragického konce. Zemřela v koncentračním táboře v Ravensbrücku 17. května 1944. V programu se vzpomínalo také na spisovatele Franze Kafku, po němž se zachovala jeho pozoruhodná korespondence s Milenou Jesenskou. Franz Kafka (1883-1924) je pochován na Novém židovském hřbitově na Olšanech. Dalším pražským německým literátem, spojeným se Žižkovem, byl Johannes Urzidil. Narodil se v roce 1896 v Krakovské ulici, později se rodina přestěhovala na Žižkov. Jako humanista a demokrat musel v roce 1939 uprchnout před nacisty. Na Prahu však nezapomněl a stal se velkým autorem, jehož život a dílo Žižkov poznamenaly. Johannes Urzidil měl pro Žižkov hluboké pochopení i přesto, že byl původem Němec.

Přednášku Klubu gentlemanů Žižkova doplňovaly krátké úryvky z díla těchto osobností a hudební vložka, v níž zazněly dobové písně, vztahující se k tehdejšímu životu Žižkova. Přednášející také připomenul některé udalosti doby, kdy na Žižkov začal pronikat průmysl, vystavba plynárny, městské elektrárny a dalších technických novot. V širší sí také tehdejšího duchovního života Žižkova, náboženského života kolem kaple Panny Marie ve Štítěho ulici (p. 520), kaple sv. Rocha na Olšanském náměstí, či architektonické dominanty novogotického kostela sv. Prokopa na Sladkovského náměstí. Tuto část přednášky doplňovaly světelné obrazy z knihy o Praze 3, vydané v roce 1998. I když se večer neobešel bez určitých nedostatků, byl zajímavý a zúčastnil se ho velký počet posluchačů, což bylo jeho velkým kladem.

Václav Mucka

ZPRÁVY PRO PŘÁTELE ŽIŽKOVA

Kulturní akce 2001

10. dubna v 15.00	Prohlídka kostela sv. Prokopa s výkladem administrátora farností p. V. a vycházka do jeho okolí s o uplynulých dobách tohoto místa. Sraz u kostela.
24. dubna v 16.00	Květnové události na Žižkově. (Sabinova 8)
15. května v 16.00	Vzpomínání na starý Žižkov s panem Čvančarou a promítanými obrázky. (Sabinova 8)
7. června v 16.00 (čtvrtek!)	Vycházka do Trmalovy vily ve Strašnicích . Vilová ul. 11. Sraz na zastávce električky - roh Starostrašnické a Vilové ul., nebo v Trmalově vile. (spoj: el. 7, 19, 26 nebo metro Strašnická) Vstupné 20 Kč.
červenec a srpen	dovolena

- Oslavíme 120 let povýšení Žižkova na město - 15. května v KPŽ s přednáškou a 18. května na dvoře Radnice s bohatým programem.
- Pozvánky na akce jsme poslali společně na březen, duben, květen, červen. Proto si uvedená data poznamenejte v kalendáři. Program na měsíce září, říjen, listopad a prosinec dostanete začátkem druhého pololetí.
- Každé úterý od 14 do 17 hodin budou přístupné klubové místnosti. Je možné si pohovořit i při kávě nebo čaji, přečíst noviny a časopisy, půjčit si knihu nebo nahlédnout do archivu.
- Prosíme členy, aby nezapomněli vyrovnat svůj členský příspěvek, případně - kdo nemá, požádat o vystavení legitimace.
- Příjem Žižkovských listů závisí na zaplacení členského příspěvku.
- Telefon KPŽ: 227 14 180.

Žižkovské listy, občasný klub přátel Žižkova ČISLO 9
Sestavila Jitka Polánská - Redakčně upravila Ivana Hrnčířová
Grafická úprava Děsiva Haláškova - Pro další potřebu vydal v březnu 2001
KPŽ, Sabinova 8, 150 00 Praha 3, tel. 02/227 141 80

